

LA ORIGINEA IDEII COȘERIENE DE „COLAJ DISCURSIV”: PLATON – PHAIDROS

CRISTINEL MUNTEANU*

Text preluat, cu minime revizuiți, după revista „Limba Română” (Chișinău), anul XXIV, nr. 4, 2014, p. 92–103. În raport cu titlul inițial (*La originea ideii de «colaj discursiv»*: Platon – Phaidros), titlul de aici prezintă, inserat, determinantul *coșerian*.

0. Scopul acestui articol este acela de a contribui la cele spuse până acum (inclusiv de către autorul prezentului studiu; vezi Munteanu 2008a) referitor la problema tehnicii colajului discursiv prin semnalarea și comentarea celei mai vechi atestări a procedurii în cauză. Mai mult decât atât, plecând de la o idee aparținându-i lui Eugeniu Coșeriu, vom încerca să arătăm că, pe această linie, poate fi constatată o anumită tradiție (milenară!) a citării enunțurilor celebre și, în plus, o consecvență în denumirea respectivei tehnici, fiindcă termenii utilizați se înrudesesc etimologic.

1. Una dintre distincțiile esențiale pe care Eugeniu Coșeriu le face pentru a delimita limba funcțională (adică acea *langue* unitară și omogenă a lui Ferdinand de Saussure) este – în plan sincron – deosebirea dintre *tehnica liberă a vorbirii* și *discursul repetat* (vezi, de pildă, Coșeriu 2000: 250)¹. Tehnica liberă a vorbirii (sau a discursului) cuprinde „elementele constitutive ale limbii și regulile «actuale» cu privire la modificarea și combinarea lor, adică «cuvintele», instrumentele și procedeele lexicale și gramaticale”, în vreme ce discursul repetat constă în „tot ceea ce în vorbirea unei comunități se repetă într-o formă mai mult sau mai puțin identică sub formă de discurs deja făcut sau combinare mai mult sau mai puțin fixă, ca fragment lung sau scurt,

* Universitatea „Danubius” din Galați, România.

¹ Seria completă a distincțiilor este următoarea: 1) cunoașterea limbii și cunoașterea „lucrurilor”; 2) limbaj primar și metalimbaj; 3) sincronie și diacronie; 4) tehnică liberă și „discurs repetat”; 5) „arhitectura” și „structura” limbii (sau *limba istorică* și *limba funcțională*).

a «ceea ce s-a spus deja»” (Coșeriu 2000: 258)². Prin urmare, prin *discurs repetat* trebuie să se înțeleagă o frazeologie în sens larg, cuprinzând atât expresii și locuțiuni, cât și proverbe, wellerisme, citate și formule celebre ș.a.m.d.

2. Desigur, *a distinge* nu înseamnă ‘a separa’: noțiunile/conceptele se disting, iar obiectele se separă. Actele de comunicare verbală se realizează prin combinarea – în diverse proporții – a tehnicii libere a vorbirii cu discursul repetat, ceea ce face ca rezultatul să arate frecvent (după cum apreciază Coșeriu) asemenea unui colaj: „un discurs concret poate fi *analog adeseori unui tablou realizat, în parte, ca [un] colaj*; în tablou, pe lângă porțiuni executate cu tehnica pictorului care pictează, pot exista deopotrivă fragmente luate din alte tablouri, pictate de către alți pictori” [subl.n., C.M.] (Coșeriu 2000: 259). Se pare că analogia aceasta, *discurs concret – tablou-colaj*, este una dintre preferatele lui Coșeriu, deoarece o descoperim și în alte locuri: în prelegeri, cursuri, studii³ ținute/redactate în diferite limbi. Ideea este ușor de transmis și grație faptului că termenul *colaj* este, practic, universal; de pildă, în limbile italiană, spaniolă, engleză și germană (și, probabil, în multe altele) se scrie la fel ca în franceză: *collage*.

3. Alegerea lui Coșeriu era motivată și de cunoștințele temeinice, legate de pictură în special și de artă în general, pe care le avea. De altfel, în Italia, alături de doctoratul în litere, până să împlinească 28 de ani, își luase și un doctorat în filosofie, tratând o problemă de estetică. Se explică astfel de ce, în creația sa științifică (adică în lucrările de lingvistică), savantul de origine română apelează uneori la analogii luate din domeniul culturii (în special din pictură [vezi Munteanu 2008a: 181–182], dar și din muzică, sculptură etc.) pentru a pune în evidență anumite concepte sau distincții fundamentale referitoare la limbaj.

Se știe că numeroși oameni de știință, mai ales dintre cei care au îmbinat cercetarea cu activitatea didactică, au întrebuințat metafore (adesea, revelatorii) și comparații în discursul lor, deci analogii (în sens larg), tocmai din dorința de a se face mai bine înțeleși. Rămânând în sfera lingvisticii, îi putem menționa, ca fiind unii dintre cei mai metaforici cercetători/profesorii, pe Ferdinand de Saussure (ale cărui zeci de analogii din *Cursul de lingvistică generală* au făcut carieră, intrând în conștiința lingviștilor de mai târziu) și pe Sextil Pușcariu (cu trimitere, îndeosebi, la excepționala sa carte, *Limba română. Privire generală*)⁴. În cazul lui Coșeriu – un genial lingvist și un mare profesor,

² Să se observe că – spre deosebire de tehnica liberă a vorbirii – discursul repetat în sine nu constituie o tehnică propriu-zisă (în sensul anticului concept de *téchne* ‘cunoaștere sigură, dar nejustificată’), ci un tip de tradiție. Modul „adecvat” (conform aristotelicului *tò prépon*) în care elementele acestei tradiții sunt întrebuințate în vorbire poate reprezenta însă o tehnică aparte (vezi Munteanu 2006).

³ În acest sens, putem oferi cel puțin încă 6 atestări ale acestei analogii (în diverse limbi) din opera științifică a lui Coșeriu, în legătură cu problema discursului repetat (vezi Munteanu 2008a: 179–182).

⁴ Pentru unele metafore curente în lingvistică, vezi Munteanu 2008b și Munteanu 2011.

totodată – se observă că modul în care își selectează analogiile corespunde concepției generale pe care o are despre limbaj și, implicit, despre locul pe care îl ocupă lingvistica în clasificarea științelor. Limbajul (afirmă Coșeriu, urmându-l pe Hegel) este o formă a culturii, alături de alte forme culturale, precum arta, religia și mitologia, știința și filosofia, dar, în același timp, este și baza întregii culturi. În consecință, lingvistica este o știință a culturii și, ca atare, obiectul ei nu poate fi cercetat din perspectiva metodelor specifice științelor naturii, cum s-a încercat în perioada dominată de pozitivism (și cum se încearcă și în prezent, prin anexarea lingvisticii la biologie, în contextul marcat de „paradigma cognitivă”). Deși, în știință, de obicei (mai ales astăzi, când cuvântul de ordine este *interdisciplinaritate*), analogiile pot proveni din foarte multe zone, înregistrându-se „migrații” de termeni și de principii dinspre disciplinele naturii către cele umaniste sau invers, totuși E. Coșeriu dă impresia că respectă „regula” – izvorâtă dintr-o fermă convingere de ordin epistemologic – de a nu utiliza (de obicei) analogii din lumea naturii pentru aspectele ce țin de limbaj/limbă. Acestea trebuie luate, pe cât posibil, din lumea culturii.

4. Revenind la chestiunea colajului discursiv, trebuie spus că ideea/analogia aceasta au avut-o/au produs-o și alții în perioada modernă, bunăoară (ce-i drept, din perspectivă literară, ca intertextualitate) cu referire la modul în care unii scriitori obișnuiesc să (p)reia, în propriile texte, citate sau expresii străine. Iată, de exemplu, cum este definit, într-un dicționar englezesc de termeni literari, procedeul denumit *collage* (așadar, un termen deja încetățenit în teoria literară britanică): “A term adopted from the vocabulary of painters to denote a work which contains a mixture of allusions, references, *quotations*, and foreign expressions” [subl.n., C.M.] (Cuddon 1999: 145). Cuvântul *colaj*, pus în legătură cu folosirea citatelor, poate fi descoperit și în exprimarea unor cercetători români ce activează în același domeniu. De pildă, comentând un fragment din jurnalul lui Marin Preda („Somnul este egal cu speranța, a zis cineva. În somn uiți drama vieții tale și fiecare deșteptare este un început nou de viață, o speranță nouă. Deosebirea între rai și iad nu poate fi decât aceasta: în rai poți dormi cât vrei, în iad niciodată.”), cei care au îngrijit ediția respectivă, Eugen Simion și Oana Soare, au făcut următoarea notă în subsolul paginii: „*Colaj de citate* [subl.n., C.M.], cu ușoare modificări, din *Pe culmile disperării*, cap. «Renunțarea», p. 104–105” (Preda 2004: 158).

În acest ultim exemplu, înclinăm să credem că termenul *colaj* are însă o semnificație mai curând „profană”, aceea de ‘amestec’. Este și cazul altor termeni, pătrunși în limbajul colocvial. Cineva ar putea spune, bunăoară, *melanj/mosaic/cocktail de citate*. În același sens utilizează și Umberto Eco sintagma *colaj de citate*: „...în momentul redactării, *colajul de citate* se face cu toate textele la îndemână” (Eco 2006: 180).

5. La Eugeniu Coșeriu, după cum am văzut, termenul *colaj* se referă nu doar la rezultatul propriu-zis, ci și la tehnica/procedeul citării ca atare. În plus,

lingvistul are în vedere atât citarea enunțurilor celebre în forma lor originală, nealterată, cât și utilizarea acestora (motivată de context) într-o formă mai mult sau mai puțin modificată („imitație parodică”): „Discursul repetat poate fi un «citat»: repetarea unor fragmente de texte – literare sau altele – cunoscute ca atare. Astfel, dacă spun *questo matrimonio non s’ha da fare*, sau *nel mezzo del cammin di nostra vita*, sau *en un lugar de la Mancha de cuyo nombre no quero acordarme*, mă refer la texte anumite din Manzoni, Dante și Cervantes, la care continuu să fac aluzie chiar variindu-le parțial, spunând, de exemplu, *questa lezione non s’ha da fare, nel mezzo del cammin di questo libro*, sau *en una calle de Madrid de cuyo nombre no quero acordarme* (în anumite cazuri, aluzia la text se configurează, tocmai, ca *imitație parodică* [aici subl. n., C.M.] a unei opere literare)” (Coșeriu 2000: 259). Așadar, poate fi descoperită în spusele lui Coșeriu, fie și implicit, o distincție între α) *citarea ca atare* (colajul) și β) *imitația parodică*.

6. Într-o carte din anul 2006, Stelian Dumistrăcel s-a ocupat pe larg de problematica discursului repetat, pornind de la principiile fixate de Coșeriu (vezi Dumistrăcel 2006). Printre altele, lingvistul ieșean a oferit, în urma analizei unui material factic foarte bogat, o confirmare a valabilității celor două tehnici, *colajul* propriu-zis și *imitația parodică*, deosebind între „intertextualitatea de tip colaj aluzivă și, respectiv, [cea] de transformare a enunțului prin diferite figuri de construcție” (Dumistrăcel 2006: 151). Mai mult decât atât, pentru cel de-al doilea tip de intertextualitate, Stelian Dumistrăcel a stabilit, prin raportare la clasici, că modificările pe care le suferă aceste enunțuri aparținând discursului repetat pot fi grupate în [doar] cele patru „figuri de construcție” semnalate drept „solecisme” de Quintilian în *Arta oratorică* (I. 5, 39–41): *detractio* (suprimarea), *adiectio* (adăugarea), *immutatio* (substituirea) și *transmutatio* (permutarea).

În aceeași carte, printre termenii utilizați de St. Dumistrăcel, am remarcat cuvântul-cheie «colaj», ca, de altfel, și sintagme ce îl includ, precum „integrare de tip «colaj»” sau „tehnică «de colaj»” ori „utilizare de tip «colaj»” (aceasta din urmă chiar în titlul cap. 3 al părții I: *Utilizarea de tip „colaj” a EDR*) sau „intertextualitate de tip colaj” sau „tehnică a «colajului»” etc., cu referire la modul în care EDR (= enunțurile aparținând discursului repetat) sunt inserate în texte. Fiind o analogie, este explicabil de ce termenul *colaj* este folosit în majoritatea cazurilor (atât la E. Coșeriu, cât și la St. Dumistrăcel) între ghilimele, așa cum se întâmplă, de obicei, cu termenii neasimilați încă de lingvistică sau întrebuiți în accepție figurată, preluați fiind din alte domenii.

7. Într-un articol din anul 2008, am apreciat ca fiind binevenită utilizarea acestui termen (*colaj*) de către Stelian Dumistrăcel și insistența Domniei Sale de a-l impune, având în vedere atât tehnica pe care o desemnează termenul în cauză, cât și etimologia sa (vezi Munteanu 2008a: 176 și 196). Inițiativa specialistului ieșean ni s-a părut lăudabilă, de vreme ce se înscria – după cum am arătat

in extenso cu acel prilej – într-o anumită tradiție (continuată cel puțin până în Evul Mediu), ale cărei origini pot fi aflate în antichitate. Este vorba despre tehnica introducerii citatului în text, după (Pseudo)Hermogenes din Tarsus⁵, prin *lipire* (*katà kóllesin*) sau prin *parodiare* (*katà paroidían*). Așadar, se confirmă, încă o dată, zicala potrivit căreia marile spirite se întâlnesc uneori.

De exegeza întregii probleme, așa cum apare la (Pseudo)Hermogenes, ne-am ocupat în studiul deja menționat (Munteanu 2008a: 182–193). Aici ne limităm la a spune doar că în tratatul *Peri methodou deinotētos*, în capitolul 30, (Pseudo)Hermogenes se referă la modalitățile prin care pot fi utilizate versurile (citatele) celebre într-un nou discurs, deosebind două procedee: *katà kóllesin* (*κατὰ κόλλησιν*), atunci când citatul este reprodus exact ca în original, și *katà paroidían* (*κατὰ παρωδίαν*), atunci când citatul este reluat într-o formă modificată (prin substituie, adăugire etc.) (vezi Hermogenes 2005: 253–254). Dacă, în cazul celui de-al doilea termen, surpriza nu este foarte mare, dată fiind încetățenirea cuvântului *parodie* (mai ales în teoria literaturii) și fiindcă vorbim, în definitiv, de evoluția/circulația aceluiași termen, în schimb, în cazul perechii *kóllesis* – *colaj* (*collage*), uimirea este provocată de întâlnirea a două cuvinte ce vin din sfere și epoci total diferite. Într-adevăr, cei doi termeni au aceeași bază etimologică: atât gr. *κόλλησις* ‘lipire’, cât și fr. *collage* provin, în ultimă instanță, din verbul grecesc *κολλάω* ‘a lipi, a uni, a insera’ (< gr. *κόλλα* ‘lipici’). În plus, mai trebuie precizat că însuși (Pseudo)Hermogenes a dat o utilizare metaforică lui *kóllesis*, transformându-l într-un termen tehnic⁶, specific retoricii acelor vremuri.

8. Am făcut această lungă introducere tocmai pentru a pregăti terenul unei receptări adecvate a celor câteva rânduri din dialogul *Phaidros* pe care le vom supune atenției cititorilor, rânduri ce atestă întâietatea lui Platon (și) în această privință.

În *Phaidros* – dialog scris, fără îndoială, de Platon, dar considerat ca nefiind reprezentativ pentru platonism – Socrate combate retorica „precisă”, neobișnuită a lui Lysias, contrapunându-i o retorică pasională: „la un delir al sobrietății pe

⁵ Despre Hermogenes din Tarsus (160–225 d.Hr.), născut în Cilicia, se spune că ar fi fost un copil minune al cărui talent oratoric (la doar 15 ani!) l-ar fi impresionat și pe împăratul Marcus Aurelius, care i-ar fi făcut o vizită anume pentru a-l auzi. Surse antice consemnează că și-ar fi scris întreaga operă retorică până să împlinească 23 de ani. Dintre scrierile rămase, i se atribuie cinci lucrări (după unii, doar patru): *Peri staseon*, *Peri ideon*, *Progymnasmata*, *Peri heurseōs* și *Peri methodou deinotētos*. Specialiștii moderni au dovedit că doar primele două sunt autentice. Celelalte trei au alți autori, însă, încă din antichitatea târzie, au fost considerate ca fiind opera aceluiași Hermogenes și au circulat împreună sub forma unui singur tratat de mare autoritate, umbrind *Retorica* lui Aristotel.

⁶ În cvasi-exhaustivul *Lexicon* al limbii grecești vechi, alcătuit de Liddell & Scott (1940, s.v. *κόλλησις*), termenul tehnic *kóllesis* (care se referă la „unirea unui vers citat cu proza”) este atestat cu această întrebuințare doar la (Pseudo)Hermogenes.

linie de exactitate, Socrate răspunde cu un delir al abundenței pe linie de adevăr” (C. Noica, *Interpretare la Phaidros*, în Platon 1983: 352).

Cu puțin înainte de finalul acestui dialog, Socrate reafirmă și subliniază apăsat opoziția dintre (1) retorica „iubitorului de înțelepciune”, al autorului acelor cuvântări „care dau învățătură și sunt rostite pentru a instrui, acelea care cu adevărat scriu în adâncul sufletului despre ce este drept, frumos și bun”, fiind „singurele deopotrivă certe, împlinite și vrednice de osteneală” (278a), și (2) oratoria celor precum Lysias („dimpună cu toți autorii de discursuri”), Homer („dimpună cu toți ce au compus poezii, pentru cântat sau pentru recitat”) și Solon („dimpună cu toți cei care au contribuit la elocința politică prin lucrări numite de ei legi”) (278b).

Avem de-a face aici, așadar, cu opoziția dintre *oralitate* și *scriere* sau – cu termenii lui Andrei Cornea – dintre „principiul organicității” și „principiul listei” (Cornea 1988: 11–29)⁷: „Am putea spune că există în Grecia o condiție «metecă» a scrisului și legii scrise și nu este, poate, o întâmplare faptul că, în *Phaidros*, tocmai «logograful» și metecul Lysias este opus «oralului» și cetățeanului Socrate” (Cornea 1988: 57)⁸. Prin urmare, într-o parte se află filosoful („iubitorul de înțelepciune”), iar în cealaltă parte se găsește cel căruia „pe drept cuvânt îi vei zice poet, autor de discursuri, sau de legi” (278e). În acest context, cu referire la cel din urmă (adică la logograf), apare și aspectul care ne interesează în mod special.

9. Se poate susține că originea ideii (coșeriene) de «colaj discursiv», fie și într-o formă intuitivă, apare, cu multe secole înaintea lui (Pseudo)Hermogenes, în opera lui Platon. Într-o anexă ce însoțește comentariile sale la dialogul *Phaidros* al lui Platon, Gabriel Liiceanu publică, în traducere românească, un capitol – *Scriere și vorbire* – din cartea lui Henri Joly, *Le renversement platonicien. Logos, episteme, polis* (vezi Joly 1974: 111–127)⁹. Citindu-l, ne-a atras atenția, printre altele, faptul că filologul francez, comentând criticile pe care Platon le formulează la adresa scrierii în general, spune că „înjosirea” acesteia ar trebui înțeleasă în felul următor: „Procesul se organizează în jurul unui joc metaforic foarte diversificat, care merge de la drog la pictură și de la «jardinage» la colaj” (H. Joly, *op. cit.*, apud G. Liiceanu, *Anexă*, în Platon 1983: 399). Ca să înțelegem la ce se referă Joly atunci când utilizează (cu sau fără ghilimele) termenul *colaj* [*collage*], mai reproducem un fragment din lucrarea sa: „Nemaiadresându-se

⁷ Semnificativ este că în acest dialog (*Phaidros*, 274c–275b) este prezentat și mitul lui Theuth, referitor la apariția scrisului în Egipt, invenție disprețuită din primul moment de faraonul Thamus pentru că slăbea „șinerea de minte”.

⁸ Iată și alte lămuriri suplimentare: „Metec fiind, Lysias nu avea voie să rostească de la tribună vreun discurs, ci trebuia să-și vândă lucrările altora, scriindu-le. Era, așadar, un profesionist al scrisului, un *logographos*, cum spuneau grecii, cu un oarecare dispreț” (Cornea 1988: 24).

⁹ Traducerea românească a fragmentelor citate aici a fost confruntată de noi cu originalul din limba franceză.

sufletului, scrierea retorică încetează deopotrivă să trimită spre lucru. O asemenea situație se manifestă în însăși practica scriitorului, care se exersează direct pe cuvinte, și tocmai despre această situație este vorba în metafora «colajului» și a «modelajului». Așa se face că încă de la prima judecată asupra discursului lui Lysias, Socrate găsește că «termenii sunt strălucitori și șlefuiți, ca și cum ar fi fost aleși unu[l] câte unu[l]». Revenind asupra funcției care îi e proprie «celui care compune discursul» sau «celui care redactează legile», Socrate observă că «ei își petrec timpul întorcând cuvintele pe toate părțile, lipindu-le (*les colle*) între ele sau desfăcându-le iar în bucăți». Astfel se explică faptul că pentru scriitor «nimic nu este mai prețios decât ceea ce compune și așterne pe hârtie», și că cititorul sau auditorul nu este atent decât «la retorica discursului» (*ibidem*: 400–401).

După cum se observă, pentru a-și dovedi spusele, Joly inserează în comentariul său scurte citate din *Phaidros*. Să vedem cum suna textul grecesc original: „ΣΩΚΡΑΤΗΣ: οὐκοῦν αὖ τὸν μὴ ἔχοντα τιμώτερα ὧν συνέθηκεν ἢ ἔγραψεν ἄνω κάτωστρέφων ἐν χρόνῳ, πρὸς ἄλληλα [278ε] κολλῶν τε καὶ ἀφαιρῶν, ἐν δίκῃ που ποιητὴν ἢ λόγων συγγραφέα ἢ νομογράφον προσερεῖς” (Plato 1901: 278e).

Traducerea pe care o oferă G. Liiceanu arată astfel: „SOCRATE: În schimb celui ce nu cunoaște nimica mai de preț decât ce a compus ori scris și care stă ceasuri în șir sucindu-și opera și răsucind-o, tot *lipind* și tot ștergând, acestuia oare nu pe drept cuvânt îi vei zice poet, autor de discursuri, sau de legi?” (Platon 1983)¹⁰.

În lumina celor arătate până acum, se pare că precursorul lui (Pseudo)Hermogenes în privința tehnicii *katà kóllesin* este, într-adevăr, Platon: el folosește explicit verbul *kolláo* (κολλάω) în legătură cu alcătuirea discursului din elemente prefabricate de vorbire. Nu știm dacă (Pseudo)Hermogenes a preluat ideea de „colaj” direct de la Platon (deși în scrierea sa, printre numeroasele trimiteri la unele dialoguri platoniciene, se găsesc referiri și la *Phaidros* [vezi Hermogenes 2005: 205 și 225]). Mai degrabă, se poate vorbi despre o distincție (*katà kóllesin* vs *katà paroidían*), devenită tradițională într-o anumită epocă și într-un anumit spațiu geografic, pe care (Pseudo)Hermogenes o consemnează, probabil, ca atare. Andrei Cornea a caracterizat foarte convingător perioada în care a activat (Pseudo)Hermogenes ca fiind una a culturii „puzzle”, în care accentul era pus pe tehnica pastişei și a imitației, pe meșteșugul compunerii de discursuri „noi” din bucăți luate aproape exclusiv din textele clasicilor și reorganizate după diverse structuri și modele (Cornea 1998: 77–92). Uimitor este însă cât de firesc a făcut H. Joly legătura între fragmentul din *Phaidros* și

¹⁰ Pentru comparație, iată și o versiune englezească a fragmentului în cauză: „SOCRATES: On the other hand, he who has nothing more valuable than the things he has composed or written, turning his words up and down at his leisure, [278e] adding this phrase and taking that away, will you not properly address him as poet or writer of speeches or of laws?” (Plato 1925).

procedeul pictural modern al colajului, topind, practic, printr-o analogie motivată etimologic, o distanță culturală de mai bine de două milenii!

Nu este foarte clar în ce măsură „colajul” lui Platon corespunde modalității citării versurilor celebre la (Pseudo)Hermogenes sau analogiei *discurs concret – tablou de tip colaj* la Coșeriu¹¹. Platon pare să se refere, mai degrabă, la o intertextualitate „internă”: logograful „reasamblează” în forme noi bucăți din propriile discursuri/texte mai vechi¹². Or, (Pseudo)Hermogenes și Eugeniu Coșeriu au în vedere enunțurile aparținând discursului repetat, deci, elementele acceptate ca un bun comun de o întreagă comunitate idiomatică, adică un tezaur de formule fixate prin tradiție. Platon respinge o asemenea practică „scriitoricească” pusă în slujba unei retorici nerecomandabile purtând marca „Lysias”. În schimb, (Pseudo)Hermogenes consemnează (și recomandă, în același timp) o tehnică firească pentru retorica acelor vremuri, iar Eugeniu Coșeriu nu face altceva decât să constate un fapt care ține de realitatea limbajului, și anume de modul în care funcționează efectiv vorbirea. Dar nu părerea lui Platon despre procedeul în cauză ne-a interesat aici, ci intuiția pe care a avut-o acest filosof și termenul figurat de care s-a folosit el în discuție.

10. În concluzie, se poate afirma cu toată convingerea că, deși termenul *colaj* a fost împrumutat de pictură mai multor domenii, în lingvistică, cu precădere în analiza discursului repetat, utilizarea sa este pe deplin îndreptățită (chiar mai îndreptățită decât în celelalte părți), atâta timp cât la cei vechi a existat un termen asemănător (practic, un cvasi-dublet etimologic), *kóllēsis*, care ajunsese să denumească o tehnică asemănătoare privind inserarea citatului într-un text. Așadar, «colajul» are toate șansele de „a face carieră” în metalimbajul disciplinei noastre.

Oamenii au fost dintotdeauna inteligenți și, în consecință, poți descoperi câteodată (în antichitate, de pildă) la precursori intuiții remarcabile. În fața acestora poți să exclami (asemeni lui Aelius Donatus) *Pereant qui ante nos nostra dixerunt!*¹³ sau să aplici principiul judicios al tradiției, recomandat în cercetare de E. Coșeriu. Întoarcerea la fondatori reprezintă nu doar o obligație, ci, de multe ori, un câștig, iar dacă descoperim uneori că ceea ce am gândit noi se găsește și la antici, aceasta nu trebuie să ne înciudeze (decât dacă luăm,

¹¹ După cum ne-a atras atenția, într-o discuție particulară, profesorul Andrei Comea (cărui îi mulțumim și pe această cale), nu reiese cu exactitate din context la ce anume se referă Socrate, întrucât verbele *kollon* ('lipind') și *aphairon* ('tăind') nu au complement direct în fragmentul cu pricina. În opinia D-Sale, poate fi vorba, așadar, fie de efortul scriitorului scrupulos care caută expresia cea mai potrivită (cum înclină să creadă și H. Joly), fie de procedeul colajului (sau al „puzzle”-ului) pe care l-am descris mai sus.

¹² Deși ne pare de domeniul evidenței faptul că „scriitorul” căruia „pe drept cuvânt îi vei zice poet, autor de discursuri, sau de legi” (*Phaidros*, 278e) nu poate crea texte fără să apeleze la textele altora (adică fără să facă uz de intertextualitatea ca atare).

¹³ Cuvinte admirabil tălmăcite la noi, de Dana Ligia Ilin, prin „Fir-ar să fie de clasici, că ne-au luat vorba din gură!” (vezi motto-ul tradus astfel în Robins 2003: 13).

poate, în sens etimologic cuvântul *ciudă*, ca ‘minune’, și *înciudarea*, ca ‘mirare’), ci să ne facă plăcere. În definitiv, *garanția obiectivității este tocmai intersubiectivitatea*: suntem siguri că obiectele din jurul nostru există tocmai pentru că și alții le văd și ne comunică același lucru.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

- Cornea 1988 = A. Cornea, *Scriere și oralitate în cultura antică*, București, Editura Cartea Românească.
- Cornea 1998 = A. Cornea, *Ecclesiocrația. Mentalități culturale și forme artistice în epoca romano-bizantină (300-800)*, București, Editura Teora.
- Coșeriu 2000 = E. Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, Chișinău, Editura Arc.
- Cuddon 1999 = J. A. Cuddon, *The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory* [fourth edition], s.l., Penguin Books.
- Dumistrăcel 2006 = S. Dumistrăcel, *Discursul repetat în textul jurnalistic. Tentația instituirii comuniunii fatice prin mass-media*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.
- Eco 2006 = U. Eco, *Cum se face o teză de licență*, Iași, Editura Polirom.
- Hermogenes 2005 = [Hermogenes of Tarsus,] *Invention and Method. Two Rhetorical Treatises from the Hermogenic Corpus*, the Greek text, edited by Hugo Rabe, translated with introduction and notes by George A. Kennedy, Atlanta, Society of Biblical Literature.
- Joly 1974 = H. Joly, *Le renversement platonicien. Logos, episteme, polis*, Paris, Librairie Philosophique J. Vrin.
- Liddell & Scott 1940 = H. G. Liddell, R. Scott, *A Greek-English Lexicon*, revised and augmented throughout by Sir Henry Stuart Jones, with the assistance of Roderick McKenzie, Oxford, Clarendon Press.
- Munteanu 2006 = C. Munteanu, *Tehnica utilizării frazeologismelor expresive*, în „Limba Română” (Chișinău), anul XVI, nr. 7–9, p. 150–158.
- Munteanu 2008a = C. Munteanu, *Un vechi precursor al lui Eugeniu Coșeriu în privința tehnicii colajului: (Pseudo)Hermogenes din Tarsus*, în Cristinel Munteanu (editor), *Discursul repetat între alteritate și creativitate. Volum omagial Stelian Dumistrăcel*, Iași, Editura Institutul European, p. 175–197.
- Munteanu, 2008b = C. Munteanu, *O problemă de lingvistică „financiară”: analogia cuvinte – bani*, în „Limba Română” (Chișinău), anul XVIII, nr. 1–2, p. 137–149.
- Munteanu 2011 = C. Munteanu, *Viața cuvintelor și selecția lor naturală (sau despre influența biologiei asupra lingvisticii)*, în „Communication interculturelle et littérature”, nr. 2 (14), Galați, Editura Europlus, p. 230–239.
- Plato 1901 = *Platonis Opera*, vol. 2, edited by John Burnet, Oxford, Clarendon Press.
- Plato 1925 = *Plato in Twelve Volumes*, Vol. 9, translated by Harold N. Fowler, Cambridge, MA, Harvard University Press, London, William Heinemann Ltd.
- Platon 1983 = Platon, *Opere*, IV, ediție îngrijită de Petru Creția, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Preda 2004 = M. Preda, *Jurnal intim. Carnete de atelier*, București, Editura Ziua.
- Robins 2003 = R.H. Robins, *Scurtă istorie a lingvisticii*, Iași, Editura Polirom.

**TO THE ORIGINS OF THE COSERIAN IDEA
OF “DISCURSIVE COLLAGE”: PLATO’S *PHEDRUS***

ABSTRACT

Following some previous research, our paper aims at bringing into light the oldest recording in the history of the idea of “discursive collage”, recording that we found in Plato’s *Phedrus*. In this sense, one has to mention the fact that there is a tradition in this respect, both associated with the concept in question and with the etymology of the recorded terms (the O. Gr. verb *kolláo* ‘to glue’). That is why our paper also brings forward an ancient but (most probably) forgotten distinction of the rhetor (Pseudo)Hermogenes, referring to the insertion of the quotation (in verse) into a certain discourse. Surprisingly enough, the terms used by (Pseudo)Hermogenes are very much alike to those used by Coseriu for a similar distinction concerning the usage of RDU (= “repeated discourse units”) within a text. With Coseriu, we come across *the collage technique* (when RDU are taken in a text as such), as well as *parodic imitation* (when RDU are modified for various reasons, in order to fit the new context), while with (Pseudo)Hermogenes we discover the introduction of the quotation (in verse) by *katà kóllesin* (literally, ‘by gluing’, identical to *the collage technique*) and also by *katà paroidían* (similar to the *parodic imitation* above mentioned). Furthermore, we tried, at the same time, to illustrate the principle of tradition, so much recommended by Coseriu in the research field.

Keywords: *discursive collage, repeated discourse, parodic imitation, Eugenio Coseriu, Plato.*